

seyri Rezmî, *Envâ-ı Edebî ve Âşâr-ı Ân der Zebân-ı Fârsî*, Tahran 1372 hş., s. 133-136; Meymenet Mir Sâdîkî, *Vâjenâme-i Hüner-i Şâ'irî*, Tahran 1373 hş., s. 254-256; *Ferhengnâme-i Edebî Fârsî* (nşr. Hasan Enûşe), Tahran 1376 hş., II, 1277; Ebû'l-Fazl Hatîbî, "Esedî-i Tûsî", *DMBİ*, VIII, 282.

MÜRSEL ÖZTÜRK

□ TÜRK EDEBİYATI. Münâzara hem klasik Türk edebiyatında hem Türk halk şiirinde esaslı bir gelenek oluşturmuştur. Tamamı "münâzara" üst başlığı altında toplanabilecek, dış yapı ve muhteva bakımından belirli bir tertip göstermeyen, tek ortak yönü karşılıklı tartışma olan bu eserlerin bir edebî tür olmaktan çok bir tarz olarak adlandırılması daha isabetli görünmektedir.

Divânü lugâti't-Türk'ün çeşitli yerlerinde bulunan otuz beş dörtlükten ibaret bahar ile kışın münâzarası bu tarzın Türk edebiyatında çok eskiye dayandığını düşündürmektedir. Nitekim Mehmed Fuad Köprülü, Arap ve İran edebiyatlarındaki manzum münâzara tarzının Türk halk edebiyatının tesiriyle doğduğunu, aslen Türk olan ilk İran şairleri vasıtasıyla İran edebiyatına ve ardından Arapça yazan Horasan şairleri kanalıyla Arap edebiyatına intikal ettiğini ileri sürmüştür (*Araştırmalar*, s. 22). Orhan Şaik Gökyay da Arap edebiyatında münâzarayı ilk kullanan şair Abbas b. Ahnef'in Horasanlı olmasının bunu teyit eden bir husus gibi görülebileceğine işaret eder (*Yücel*, XII/68-72 [1940], s. 74).

Agâh Sırrı Levend münâzarayı mizahî eserler, ahlâkî, hikemî ve tasavvufî eserlerle sanatkârane bir üslûba zemin olan konuları ihtiva eden münâzaralar olmak üzere üç grupta değerlendirmektedir (*Divan Edebiyatı*, s. 536). Mizahî mahiyetteki mensur ve manzum münâzaralar daha çok mecmualarda ve letâifnâmelerde yer alır. Münâzaralar yazılış şekillerine göre de üç grup altında toplanabilir. **a)** Müstakil bir eser halindeki münâzaralar. Çoğu mensur olan ve manzumların önemli bir kısmı mesnevi tarzında yazılan bu tür münâzaralar "münâzara-i gül ü mül, münâzara-i bahâr u şitâ, muhâvere-i dil ü âşık" gibi münâzara adını taşıırken bazılarında "beng ü bâde, seyf ü kalem, deh murg" gibi münâzara eden tarafların isimleri verilmiştir. **b)** Özellikle mesnevilerde ve bazı manzum-mensur eserler içinde bölümler veya müstakil şiirler halinde yer alanlar. Bunlara Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinin başındaki "Şem' ile Micmer", "Şem' ile Pervâne" (vr. 1^b), Şemseddin Sivâsî'nin *Mevlid*'indeki "Âsumân u Zemîn" (Şaylan [Diri-

öz], *MK*, II/1 [1980], s. 22), Şeyh Baba Yûsuf Sivrihisârî'nin *Mevhûb-ı Mahbûb*'undaki "Semâ ve Arz" (s. 214-217) münâzaraları örnek verilebilir. Yenipazarlı Vâlî'nin *Hüsn ü Dil*'inde nây-nahl, def-gül, şem'pervâne, kâse-i Çin-nergis, benefşe-çeng arasında geçen münâzaralarda olduğu gibi (Köksal, s. 403-406, 407-411, 412-415, 417-420) bir mesnevi içinde birden fazla münâzara bulunabilir. Hayâlî Bey'in divanındaki "Münâzara-i Mihr ü Mâh" başlıklı gazelinde olduğu gibi (s. 85) divanlarda da münâzaralara rastlanmaktadır. **c)** Karşılıklı konuşma tarzında kaleme alınmış kısa şiirler. Çoğunlukla her iki tarafında insanların bulunduğu ve daha çok "dedim-dedi" şeklinde kalıplaşmış ifadelerle yazılan bu manzumelerin bir kısmı münâzara özelliği taşımaktadır. Âşık ile mâşuk arasında geçen konuşmalara dayanan şiirler Türk halk edebiyatında başlı başına ele alınacak derecede zengindir. Divan şiirinde de rastlanan "dedim-dedi"li şiirlerin örnekleri arasında (Batislam, sy. 23 [2000], s. 201-210; Alıcı, sy. 14 [2002], s. 1-15) *Mecmau'n-nezâir*'deki on kadar gazele işaret etmek gerekir. Bu tarz şiirler mesnevilerde de görülmektedir (Lâmî Çelebi, *Vâmık u Azrâ*, s. 279-280).

Kahramanları (tartışmanın tarafları) bakımından münâzaralarda şu gruplar ortaya çıkmaktadır: **a)** Kahramanları insan olan münâzaralar: Rind-zâhid, tabip-müneccim, zengin-fakir, kız-oğlan, evli-bekâr, bedevî-şehirli ... **b)** Kahramanları hayvan olan münâzaralar: Papağan-karga, kedi-fare ... **c)** Kahramanları cansız varlıklar olan alegorik mahiyetteki münâzaralar: Çiçekler (gül-nergis, yasemin-menekşe ...), mevsimler (yaz-kış, yaz-bahar ...), keyif vericiler (esrar-şarap, tütün-kahve ...), silâhlar (ok-yay, kılıç-mızrak ...), yiyecekler (peynir-ekmek, hurma-üzüm ...), kıymetli taşlar (inci-mercan-la'l-yâkut ...), şehirler (Mekke-Medine, Bağdat-İsfahan ...), türlü eşyalar (gûy u çevgân ...), çalgı aletleri (çeng-kopuz, tambur-ud ...). **d)** Mücerred kavramların münâzaraları: Devlet-akıl, akıl-aşk, gençlik-ihthiyarlık, hiddet-af, ümit-yeis ... **e)** Değişik unsurların münâzaraları: Kalem-gönül, kalem-kılıç, su-hava, deniz-katre, dil-ağız, beyaz-siyah, oruç-bayram, zülf-tarak ...

Çoğunlukla iki kişi veya iki kavram arasındaki münâzaralar yanında Derviş Şemseddin'in *Deh Murg* mesnevisindeki baykuş, karga, tûtî, akbaba, bülbül gibi on adet kuş ve Ahmedî'nin *Cemşid ü Hurşid*'indeki gül - bülbül - lâle - nergis-benefşe - serv - süsen gibi ikiden fazla

unsurun (s. 89-97) birbirine karşı üstünlüklerini ortaya koymak üzere yaptıkları münâzaralara da rastlanmaktadır. Münâzara kelimesi mesnevilerde "muhâvere, mükâleme" anlamında da kullanılmıştır. XV. yüzyıl şairlerinden Mehmed'in *İşknâme*'sinde yer alan "Münâzara-i Ferruh bâ-Mürgân" ve "Münâzara-i Mürgân be-Ahvâl-i Hîş Zârî Kerden" başlıklı kısımlar (s. 230-231) münâzaradan çok karşılıklı konuşmaya dayalı bölümler halindedir. Mesnevi şairlerinin bir fırsatını bulup eserlerini münâzaralarla süslemesinin âdeti bir gelenek halini aldığı söylenebilir.

Münâzara, Türk halk şiirinde de rağbet görmüş olup divan şiirindeki görünüşünden nisbeten farklı tarzda metinler şeklinde ortaya çıkmaktadır. Nitekim âşık tarzı şiir geleneğinin önemli türlerinden olan atışmalar esas itibarıyla bir tür münâzara sayılabilir. Elâzığ yöresinde "karşılama" denilen, birer mısra ile karşılıklı olarak söylenen şiirler Karadeniz'de "karşı beri" adı verilen "atma türküler", Kars yöresinde sorulu-cevaplı mâni tarzındaki "akışta"lar ve halk şairleri arasında çok yaygın olan "dedim-dedi"li şiirlerin bazıları ile (İvgin, II, 255), "deyiştirme" ve "söyleştirme" diye adlandırılan söyleyişler (Tezcan, s. 52) münâzara içerisinde değerlendirilebilir.

Türk halk şiirinde başka münâzara örnekleri de oldukça fazladır. Meselâ Âşık Ömer'in, "Yer ile gök azîm etti maslahat / Gök söyledi burc-ı bâran benimdir" mısralarıyla başlayan şiiri (Ergun, s. 15) bir yer ile gök münâzarası örneğidir. Âşık Ömer *Divanı*'nda buna benzer çok sayıda münâzara yanında Âşık Şenlik'in, "Kış ile nevbahâr düştüler bahse" mısrayla başlayan şiiri (Yücel, s. 283-286) tipik bir bahar ile kış münâzarasıdır. "Çiğdem der ki ben elâyım / Hepisinden ben âlâyım / Yiğit başına belâyım / Benden âlâ çiçek var mı?" mısralarıyla başlayan meşhur türkü, Türk halk şiirinde münâzara tarzında söylenmiş anonim ürünlerin mevcut olduğunu göstermektedir. Türk edebiyatında münâzaranın Balkanlar'dan Kırım'a, Azerbaycan'dan Başkurdistan'a ve Kazan Tatarları'na kadar örnekleri görülmektedir.

Bir kısmı tamamıyla manzum, bir kısmı mensur, az bir bölümü manzum-mensur karışık olarak yazılan münâzaralardan tesbit edilebilenleri şöylece sıralamak mümkündür: XV. yüzyıl: Yûsuf Emîrî, *Beng ü Çağır* (Çağatayca); Ahmedî, *Sazlar Münâzarası*; Molla Lutfi, *Harnâme (Eşek ile Uslu Hikâyesi)*; Yakînî, *Ok-Yay Münâzarası*; Necâtî, *Münâzara-i Gül ü Hüsrev*. XVI. yüzyıl: Uzun Firdevsî, *Münâzara-i Seyf*

MÜNÂZARA

ü Kalem; Lâmiî Çelebi, *Münâzara-i Sultân-ı Bahâr u Şitâ, Şerefü'l-insân, Münâzara-i Nefs ü Rûh; Gazâlî Deli Birâder, Dâfiu'l-gumûm ve râfiu'l-hümûm; Fuzûlî, Beng ü Bâde; Latîfî, Münâzara; Alâî, Münâzara-i Dervîş ü Ganî; Dervîş Şemseddin, Deh Murg; Basîrî, Münâzara-i Tûtî bâ-Zâğ; Gedâyî, Beng ü Bâde; Nevî Yahyâ, Münâzara-i Tûtî bâ-Zâğ; Şemseddin Sivâsî, Gülşen-âbâd; Manastırlı Celâl Efendi, Sa'd ü Saîd; Naîmî-i Hamîdî, Münâzara-i Seyf ü Kalem; Kunalızâde Ali Çelebi, Seyf ü Kalem. XVII. yüzyıl: Fürûgî Dervîş Ahmed, Münâzara-i Ganî vü Fakîr; Sıdkî, Risâle-i Berf ü Bahâr; Vardarlı Fazlî, Mahzenü'l-esrâr; Gazi Giray, Kahve ile Bâde, Gül ü Bül-bül; Şâbanzâde Mehmed Efendi, Münâzara-i Tiğ ü Kalem; Fasîh Ahmed Dede, Münâzara-i Gül ü Mül, Münâzara-i Rûz u Şeb; Bahâî, Münâzara-i Efyûn u Bâde vü Beng, Der-Hikâyet-i Elf Abdâl. XVIII. yüzyıl: Şâkir-i Enderûnî, Kilk ü Dil; Sünbülzâde Vehbî, Şevk-engîz. XIX. yüzyıl: Abdî, Münâzara-i Nutk-ı Bî-pervâ vü Akl-ı Dânâ; Emin Hilmi, Muhâkeme-i Ye's ü Emel; Cemal, Muhâverât-ı Seyf ü Kalem; Sâlim b. Ahmed, Muhâverre-i Rind ü Zâhid; Memduh Paşa, Eser-i Memdûh; Mehmed Bahâeddin, Seyf-Kalem.*

BİBLİYOGRAFYA :

Mehmed, *İşk-nâme: İnceleme-Metin* (haz. Sedat Yüksel), Ankara 1965, s. 230-231; Ahmedî,

Cemşid ü Hurşid (haz. Mehmet Akalın), Ankara 1975, s. 89-97; a.mlf., *İskendernâme* (haz. İsmail Ünver), Ankara 1983, vr. 1^b; Şeyh Baba Yûsuf Sivrihisârî, *Mevhûb-ı Mahbûb: İnceleme-Metin-Sözlük-İndeks* (haz. Ahmet Kartal), Eskişehir 2000, s. 214-217; Dervîş Şemseddin, *Kuşların Münâzarası: Deh Murg* (nşr. Hasan Aksoy), İstanbul 1998; Lâmiî Çelebi, *Vâmık u Azrâ* (haz. Gönül Ayan), Ankara 1990, s. 279-280; a.mlf., "Münâzara-i Sultân-ı Bahâr bâ-Şehriyâr-ı Şitâ" (trc. Mümtaz Şükrü), *Uludağ*, sy. 20, Bursa 1939, s. 64-83; Hayâlî Bey, *Divân* (haz. Ali Nihad Tarlan), İstanbul 1945, s. 85; Taşköprizâde, *Âdâbü'l-bahs ve'l-münâzara* (nşr. ve trc. Abdurrahim Güzel, *EÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sy. 7 [Kayseri 1990] içinde), s. 203-213; Şemseddin Sivâsî, *Gülşen-âbâd* (nşr. Hasan Aksoy), İstanbul 1990; Basîrî, *Münâzara-i Tûtî ile Zâğ* (trc. Şerif), İstanbul 1287; C. Brockelmann, "Alturkestanische Volkspoesie II", *AM*, I (1924), s. 195-207; G. Jar-ring, *Some Notes on Eastern Turki (New Uighur) Munazara Literature*, Lund 1931; a.mlf., *The Contest of the Fruits: An Eastern Turki Allegory*, Lund 1936; Köprülü, *Araştırmalar*, s. 22; a.mlf., "Deli Lutfî'nin Mizâhî Bir Risâlesi", *HM*, IV/100 (1926), s. 2; Sadettin Nüzhet Ergun, *Âşık Ömer, Hayatı ve Şiirleri*, İstanbul, ts., s. 15; Meserret Şaylan (Diriöz), *Türk Edebiyatında Münâzara* (mezuniyet tezi, 1948), İÜ Ed. Fak.; a.mlf., "Türk Edebiyatında Münâzara", *MK*, II/1 (1980), s. 20-22; Fahir İz, "Yakini's 'Contest of the Arrow and the Bow'", *Nemeth Armağanı* (haz. J. Erckmann v.dğr.), Ankara 1962, s. 267-287; I. V. Stebleva, *Ravzitie tyurskih poetičeskih form v XI veke*, Moskva 1971, s. 195-207; Ağâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1973, I, 140, 141, 144, 152; a.mlf., *Divan Edebiyatı*, İstanbul 1984, s. 536; Turgut Günay, "Türk Halk Şiirinde İlk Deyişme (Müşâare) Örnekleri", *Uluslararası*

Folklor ve Halk Edebiyatı Semineri Bildirileri, Ankara 1976, s. 253-257; Hayrettin İvgin, "Halk Şiirinde 'Dedim-Dedi'", *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, Ankara 1982, II, 255-264; M. Fatih Köksal, *Yenişarlı Vâlî'nin Hüsn ü Dil Mesnevisi* (yüksek lisans tezi, 1996), EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü; Ayşe Yücel, "Türk Edebiyatında Münâzara ve Şenlik'in Münâzaraları", *Âşık Şenlik Sempozyumu Bildirileri*, Ankara 2000, s. 279-292; Orhan Şaik Gökyay, "Türk Edebiyatında Münâzara", *Yücel*, XII/68-72 (1940), s. 74-78; a.mlf., "Tokatlı Lutfî'nin Harnâme'si", *Türk Folkloru Belleten*, I (1986), s. 155-182; Enver Tunçalp, "Divan ve Halk Edebiyatı Şiirimizde Dedim-Dedi", *Bayrak*, XVII/61, Ankara 1969, s. 7-9; Gönül Alpay, "XV. Yüzyılın İlk Yansında Yazılmış Bir Münâzara: Sazlar Münâzarası", *Araştırma*, X, Ankara 1972, s. 99-132; a.mlf., "Yusuf Emirî'nin Beng ü Çağır Adlı Münâzarası", *TDAY Belleten* (1972), s. 103-125; Nuray Tezcan, "Lâmiî'nin Güy ü Çevgân'ından İki Münâzara", a.e. (1980-81), s. 49-63; Şerif Oktürk, "Divan Edebiyatında Dedim-Dedi", *Yeni Defne*, II/15, İstanbul 1982, s. 4-6; II/18 (1983), s. 12-13; II/19 (1983), s. 15-18; Kemal Eraslan, "Ahmedî: Münâzara (Telli Sazlar Atışması)", *TDED*, XXIV-XXV (1986), s. 129-204; Ahmet Özdemir, "Türk Halk Şiirinde Dedim-Dedi'ler", *Trakya Birlik*, sy. 38, İstanbul 1995, s. 18-19; İ. Hakkı Aksoyak, "Vardarlı Fazlî ve Mahzenü'l-esrâr Mesnevisi", *TT*, XXXI/182 (1999), s. 55-61; Dilek Batıslam, "Divan Şiiriyle Halk Şiirinde Ortak Bir Söyleyiş Biçimi Mürâca'a-Dedim-Dedi", *Folklor / Edebiyat*, sy. 23, Ankara 2000, s. 201-210; Lütfi Alıcı, "Klasik Türk Edebiyatında Mürâca'a Şiirler", *İlmî Araştırmalar*, sy. 14, İstanbul 2002, s. 1-15; Hasan Aksoy, "Münâzara", *TDEA*, VI, 468-469.

M. FATİH KÖKSAL